

Alpine Club i tekstene til A.O. Vinje

Geir Grimeland

Hva skriver Vinje om den engelske Alpine Club og det sosiale og kulturelle grunnlaget for tindesport i britisk overklasse, og hvordan kan vi forstå dette i sammenheng med framveksten av friluftsliv i Norge mot slutten av 1800-tallet?

Med Alpine Club, stiftet 1857, inntok britene Alpene og andre alpine fjell med en sportslig orientert tilnærming. Klyving opp de stupbratte fjellsidene, over de kvasse eggene og til topps på de høyeste spir var ikke for vanlige folk, heller ikke for fjellvandrene. Tindesport, på engelsk «mountaineering» eller «alpine climbing» (Bonnington 1992), ga ikke rom for feilsteg, dumdristighet eller halseløse kappløp. Det ga ikke rom for det vulgære. Tindesport var forfinet omgang med sjølvalgt livsfare. Det fordret pedanteri og raffinement. Spilletts regel nummer én, sportslig og sosialt, var «the leader never falls». De engelske alpeklattrerne dro også til Norge. Vinje skriver om hvordan britene framelsker en sosial overklasse som dyrker «leikedagane», rikfolk som hovedsakelig lever for reiser, sport og jakt. I *Ferdaminni*

skriver Vinje om de vågale engelskmennene i Alpeklubben. Og han skriver om den stolte geitebukken Kvitfeld, som burde vært æresmedlem i Alpine Club.

Haarberg (1985) peker på at Vinjes prosa kan knyttes til karnevalismen i litteraturen. Autoriteter blir detronisert, og det komiske får vidt spillerom. Vi skal se at satiren kretser om «de ytterste posisjoner» (Haarberg 1985 s. 192) når Vinje endevender verdihierarkier i det han skriver om Alpine Club i *Ferdaminni*. Vinje er provokatør og samtidig et vandrende bindeledd mellom flere ytterpunkter i tiden. Han er tvisynt i møte med det moderne fjellivet.

Jeg har hovedsakelig undersøkt *A Norseman's Views of Britain and the British* (1863), *Bretland og Britarne* (1873), *Britland og Britane* (1942) og *Ferdaminni fraa Sumaren 1860* (1861). Haarberg (1985) og Vesaas (2001) har vært sentrale kilder i arbeidet, så vel som tekster og studier i fagfeltet friluftsliv og tindesport.

«Ingen Alpeklub efter Engelsk Mønster»

Vinje kom ikke til fjells den siste sommeren i livet, 1870. Han holdt like fullt tak i tanken om fjellet. Hagbard Berner, vennen fra Døleringen, gjengir Vinjes ord:

Kann du minnast Utsynet fraa Skineggen den Morgonen Du,
daa den kvite Skodda dreiv burt imellem Skagastølstindarne,
og Koldedalsbræerna lyste som Gull i Solklansen [...] at eg in-
kje skal koma dit i Sumar! [...] Men naar eg no er lagd i Kista
so vil mi Aand slaa upp sin Heim der uppe mellom Fjellom; og
so vil eg sitja der paa Falketind, og sjaa ut yver Noreg. (Berner
1872 s. 2)

Vinje hadde sjøl gitt navnet til tinden, Falketind.

Til tross for lengselen etter det alpine fjellet som sete for sjelens endelige hvile, var fjellmannen Vinje først og fremst vandrer. Han har fått en sentral posisjon i fortellingen om idegrunnlaget og praksisen til Den Norske Turistforening helt siden stiftelsen i 1868. Det mytologisk baserte navnet Jotunheimen var ikke bare navnet Vinje skjenket ettertidas fjellfolk, eller rettere sagt, det norske folk. Jotunheimen blei en markør for alt turistforeningen ville være. For det første var fjellheimen i seg sjøl uttrykk for særegen norsk natur, og fjellbøndene uttrykk for autentisk norsk kultur. For det andre lyktes fjellvandrerne i turistforeningen med å transformere forestillingen om fjell fra å være et nyttelandskap og hjemsted for onde krefter til en ide om Jotunheimen som det edleste område for kroppslig og åndelig rekreasjon. I et brev til Jenny Brandt understreker Vinje sjøl det siste poenget: «Jeg strømmer over af aandelig som av legemlig Fylde» (Vesaas 2001 s. 387).

Vinje hadde lagt merke til at det stadig kom flere engelske turister til Norge. Han så fram til ei tid da han mente også flere nordmenn ville oppdage hvor oppdragende og helsebringende fjellivet var, ikke minst for sjuklige byfolk.

Her maa koma ei Tid, daa kver som paa nokon Maate kan,
dreg til Fjells om Sumaren, daa Sjukingen reiser hit istaden
for til desse Bad, og daa bleiksottige Bydamer, desse Cultur-
krøkjor, fara herup forat venja seg til at vera Folk. (Vinje 1867
s. 227)

Vinje fant fred blant de steile tindene i Jotunheimen, og i Rondane. Somrene etter hjemkomsten fra England i 1863, gikk ferdene dit, ofte med venner fra Døleringen som reisefølge. Det var Ernst Sars, bror til Eva Sars, Hagbard Berner og maleren Reinholdt Boll. Vinje blei som en annen mann når han kom til fjells, skriver vennen Sars.

Han blev paa disse Fjeldfærder som en anden Mand ; det bitre og hadefulde i hans Væsen strøg ligesom af ham ; han var den snilleste, medgjøriligste Kamerat, altid i godt Lune, og ofte saa straalende glad ved den friske Luft, det kolde rene Vand sildrende frem under Mosen [...] at det for dem, der var med ham, var umuligt andet end at smittes deraf og blive glad som han [...] Han kunde, naar han kom i Aande ved et eller andet stort eller vakkert Syn, faa det paa sig med en slik Veltalendhed, at han formelig tabte Veiret og næsten stupte i Bakken ; han reciterede lange Stykker af en eller anden af sine Yndlingsdigtere, – *Byron* eller *Wergeland* – ikke godt, – for han ligesom stødte eller buldrede Ordene frem, – men sterkt beveget. (Sars 1912 s. 323)

Det er nærmest så Vinje framstår som en personifisering av de romantiske strømningene som ledet an i det nye synet på naturen, livet i fjellet som det mest oppbyggelige motstykket til det nedbrytende bylivet, slik Ibsen også hadde understreket og samtidig skapt ordet friluftsliv, i diktet «Paa Vidderne» (1859):

I den øde Sæterstue
 Al min rige Fangst jeg sanker;
 Der er Krak og der er Grue,
 Friluftsliv for mine Tanker.
 [...]
 Nu er jeg staalsat, jeg følger det Bud,
 Der byder i Høiden at vandre!
 Mit Lavlandsliv har jeg levet ud;
 Heroppe paa Vidden er Frihet og Gud,
 Dernede famler de Andre. (Ibsen 1999)

Jotunheimen var blitt så kjær for Vinje at han fikk bygd sin egen bu ved vestenden av Bygdin. Historien er kjent. Hytta blei reist i

1868. Vinje hadde ikke råd til sin andel på 25 spesidaler, men fikk låne beløpet av Thomas Heftye, med pant i hytta (Johnsen 1991 s. 17). Et par år før stiftelsen av turistforeningen og byggingen av hytta på Eidsbugarden, hadde rikmann og konsul Thomas Johannessen Heftye (1822–86) fått ideen om nettopp en turistforening, for å fremme fjellvandring i Norge. Han samla et drøyt dusin karer til sonderingsmøte våren 1866. Vinje var begeistra for ideen og kom på sonderingsmøtet, som pressens mann. Referatet i *Dølen* har blitt stående som uttrykk for det praktiske og ideologiske grunnlaget for turistforeningen.

Consul Th. Heftye bodsende ein fjorten femten Mann at møta paa Contoret sit Kl. 5 den 12te dennes. Daa vi vel vaaro komne, sagde han omtrent dette:

Ja, mine Herrar, eg har vore so fri at beda dikkor koma hit i dag. Det er nemlig ei Touristforening eg vil fyreslaa uprettat her tillands. Det er ingen Alpeklub efter Engelsk Mønster; for det er ikki somycket up paa bratte Tindar vi vilja kliva og brjota Halsen. Vi vilja sjaa os om og njota den friske Fjell-Luft. Her er mange av vaare Fjellvidder og Dalar litet kjende, og Folk faa meir og meir Hug til at Sjaa Landet sit. Men, det er Synd at det skal vera so vondt at koma dit [...] Eit slikt Samlag var derfor meint paa at pynta lidt paa ein og annan Fjellstigen [...] og so faa seg Fjellhytter her og der paa Viddi. So kunde Folk sjaa seg ikring utan Livsfare og baade vitenskapelegt og kunstlegt lære Landet at kjenna. (Djupedal (utg.). 1866)

Engelske tindebestigere begynte å se til Norge i starten og midten av 1870-tallet. Det store gjennombruddet for tindesport her i landet kom med førstebestigningen av Store Skagastølstind i 1876, av engelskmannen William Cecil Slingsby (Grimeland 2004). Det er tydelig at Alpine Club var godt kjent for de frammøtte

herrene også i tiåret før, og det er tydelig at de òg har en oppfatning av hvilke farer som kan følge med klyving opp på de bratteste tindene.

Turistforeningen skulle gjøre fjellet tilgjengelig for folket. Offentlig tilgjengelige hytter og merking eller utbedring av stier i fjellet var samtidig knytta til det som seinere er omtalt som det store nasjonsbyggingsprosjektet (Tordsson 2003). De to tilnærmingene som stod sentralt fra tidlig på 1800-tallet, den vitenskapelig-rasjonelle og den kunstnerisk-ekspressive (Slagstad 2018), er sammen grunnlaget for den store visjonen – å lære landet å kjenne, uten livsfare.

Framvekst og fall for «Victorian alpinism»

I perioden 1854–65 var britiske tindebestigere særlig aktive i Alpene. *Alpine Club* ble stiftet midt i denne første storhetstida for britene i Alpene, på Ashley Hotell Covent Garden i London 22. desember 1857. Det påfallende fraværet av nasjonal tilknytning i navnet på klubben var i seg sjøl uttrykk for de britiske alpeklattrernes sjølbevissthet, helt i tråd med imperiets oppadgående sjølbevissthet for øvrig på denne tida (Bonnington 1992 s. 34). Det var en gentlemenklubb, lukket og stiv i formen. Kroppslig og kulturell dannelses og stilmessig godkjent bestigning av et høvelig antall respektable tinder inngikk i søknaden om opptak som medlem, som ellers omfatta faste ritualer og fadderordning. Kun en sann elsker av sporten, en *amateur*, kunne bli medlem. Fjellførere som tok betalt hadde ingen adgang.

Tindesport var et framstående uttrykk for gentlemen-sport, «denne noble sport, der er mere kroppslig og mere sundt moralsk utviklende end nogen anden, fordi den er fjern fra al konkurranse og præmiering og kun appellerer til de bedre instinkter i os», slik Henning Tønsberg, den første formann

i Norsk Tindeklub, Alpin Clubs broderklubb i Norge noen år seinere, formulerte det (Tønsberg 1914 s. 215). Det skulle vise seg at sporten likevel ikke var så fjern fra all konkurranse, i handling uttrykt som rekordjag.

De gylne åra med «Victorian alpinism» (Bonnington 1992 s. 33) var omslutta av viktariatiden, gullalderen for det britiske imperiet og industrialiseringen. Reisene til Alpene markerte flatlandet England som en fjellnasjon i Europa. Ved å bringe britisk sportsånd til de vertikale utpostene bidro triumfer i tindene samtidig til en styrket nasjonal karakter (Bonnington 1992 s. 34). Perioden med britiske triumfer endte på spektakulært og tragisk vis i 1865. Det hadde vært mange forsøk på å bestige Matterhorn uten hell i åra før. Tanken om en felles bestigning fra den 25 år gamle engelske tegneren og tindebestigeren Edward Whymper og den italienske fjellguiden Jean-Antoine Carrel, ble ødelagt av begjær etter ære, og svik mot ideen om brorskap i tindene. Kappestriden endte med at de starta samme dag fra hver sin side av fjellet. Carrel når ikke opp i tide og må tåle hånende tilrop fra toppen. Der står Whymper og laget hans på sju, som ble de første til å bestige fjellet. Æren ble kortvarig. På vei ned styrter fire av mennene til Whymper i døden.

Etter ulykken blei alpeklattring, og i særdeleshet konkurransejaget som blei så tydelig på Matterhorn, utsatt for skarp kritikk, fra både utsida og innsida av Alpine Club (Bonnington 1994). Dronning Victoria vurderte personlig å innføre forbud mot tindebestigning for alle britiske borgere. Britisk stolthet var såret.

Ulykken var godt kjent via verdenspressen da Heftye samla til sonderingsmøte før stiftelsen av turistforeningen kun ett år etter. Faren for å «brjota Halsen» hadde blitt manifestert på brutalt vis, og det er tydelig hva Thomas Heftye ønsket å formidle, ført i pennen av Vinje, om hva Den Norske Turistforening skulle være og, kanskje like viktig, ikke skulle være (Horgen 2016 s. 218). De

store feilstegene både før og underveis på Matterhorn, var lite raffinerte, og sportslig og sosialt sett heller temmelig vulgære.

«Leikedagane er komne – men ikke for jordbermen»

Kombinasjonen av tradisjon og modernisering hadde gjort Vinje særlig begeistra for Storbritannia, men under oppholdet der i 1862–63 så han de sosiale følgene av de sterke klasseskillene og kommersialismen. Gløden avtok og fikk heller følge av til dels skarp kritikk (Stegane 2009).¹

Sportens form og tone var tufta på overklassens etikette. Innholdet, et rikt mangfold av ulike sportsgrener, jakt og fiske, hadde det til felles at det som langt tilbake hadde vært ulike varianter av spontan leik, før-industrielt arbeid for føda eller militære øvelser, blei transformert til leik i fullt alvor. Det var sport for sportens egen skyld. Den var tufta på gentlemanns- og amatøridealene og ideen om fair play mellom likesinnede, og likesinnede var ikke hvem som helst. En gentlemann var ingen mann av folket; en gentlemann var en representant for en elite, men Vinje har sin egen synsvinkel.

[A]v gens = folk og mann, altso ein folkelig mann. Men i England tyder det først og framst at å vera so rik at ein kan leva av rentor, og dessuten å vera, om aldri so lite, av adel. Det høyrer nok med til tanken å vera vel opplærd og skikkeleg òg, men hovedsaki er å kunna leva berre for reisor og jakt. Det er eit folkeslag som vi kjenner lite til, men vi må nærast oversetja det med «herremann» eller noko slikt, og «Lord» med «stor-mann». (Vinje 1942 s. 39)

Vinje undres over hvor høytidelig engelske adelsmenn går opp i kappestrid, leik, jakt og fiske. «Dei fiskar og skyt og kapprid

heime og kvarhelst dei so er i heile verdi – som om det skulle vera eit ålvorsamt gagnsverk», og «ser so høgtidelege ut som arabiske prestar» (ibid. s. 37). Det blir sett på som et storverk, skriver Vinje, når en adelsmann skyter en storfugl eller fisker en laks. Han morer seg over den trua engelskmennene har på jakt og fiske som universelt kunnskapsutviklende og karakterbyggende. Han minnes en gammel teologiprofessor som uttrykker undring over at det hellige språket skulle være så vanskelig for en av de yngre teologene: «Ja, det er då underleg at denne mannen ikkje er god i hebraisk, for han er so glad i fisking» (ibid. s. 38).

Om det er noe som virkelig er nasjonalt i England, skriver Vinje, så er det sport (Vinje 1863 s. 25). Vi må her ta med i betraktning at sport som fenomen i samfunnet i stor grad har endra seg i både form, innhold og forståelse fra Vinje skreiv tekstene sine og fram til våre dager. Konkurransfokus og profesjonalisme har gradvis erstatta sport tufta på amatør- og gentlemannsideal der egenverdien i vennlig kappestrid var rettesnor, endringer forstått som sportifiseringsprosesser (Goksøyr 1988; Goksøyr 2008). Vinje viser til den gjennomgripende betydningen jakt og fiske har for britenes sjølføståelse og overklassens posisjoner i samfunnslivet. Revejakt, som eksempel, var «edel kunst», og sosial markør: «Had not Lord Palmerston been a Fox-hunter, he never would have been Prime-Minister of England» (Vinje 1863 s. 24). For å understreke poenget til Vinje kan jeg føye til at den første presidenten i Alpine Club, John Ball, var minister i regjeringa til Lord Palmerston.

Vinje fanger grunnlaget for framveksten av sport, jakt og fiske på sin måte:

Bomullslordar og andre rike folk forpaktar og leiger skyttarmyrar eller dyre- og fugleskog i dei skotske høglend [...] Dei treng ikkje arbeida eller tenkja for ålvor lenger. Leikedagane

er komne. Dei kan no slå seg på den “ædle kunst” å verta sedde opp til av folket. (Vinje 1942 s. 39)

I originalteksten skriver Vinje «The days of sport have come» (Vinje 1863 s. 25). Oversettelsen «Leikedagane er komne» er på mange måter svært presis (Vinje 1942 s. 39). Sporten fant sin form som leik i fullt alvor: «Det må vera denne sprenghug etter slikt», sport, jakt, fiske som om det gjaldt livet – om det så var etter en spurv, skriver Vinje, «som narra franskmannen til å segja: ils s’amusent tristement». Vinje oversetter også ordet sport med *jakt*, og synes med det, i tråd med tilnærmingen til engelskmennene sjøl på denne tida, å tillegge jakt sportslige trekk og sportsbegrepet på sin side et vidt innhold (ibid. s. 37).

Vinje uttrykker ikke mye sans for hangen engelskmennene har til å dyrke fram egne merkverdigheter i møte med andre rundt i verden. Skottene er ikke bare et «duglegare folk» på grunn av fjellene de har der lengre nord.

[T]he Scots are the superior people. The more mountainous country is sufficient to account for this; besides the popular education is much better in Scotland than in England. [...] True it is, indeed, that Englishmen are rather prone to carry with them English peculiarities wherever they go around the globe, whereas Scotsmen can more easily divest themselves of such peculiarities. And this I should think is a good proof of superior intellect and education. (Vinje 1863 s. 18–19)

I *Blandkorn* noen år seinere peker Vinje også, med en viss harme, på engelskmennenes framferd, da også i den norske fjellheimen.

Engelskmenn taka alt til at kaupa Fjell og Fehavnar og Fiskeveide her uppe og. Daa me komo gjennom Brudeskardet og

saago ned i den ynndefulle Heimdalen, vardt me arge, for me hadde høyr, at ein Engelskmann no hadde kaupt den, og derfor paa Engelsk Vis vilde koma til at stengja alle andre Folk ute fraa den. (Vinje 1867 s. 226)

Etter oppholdet i England skriver Vinje at han følte seg uvanlig frisk i tida han var der. Han skriver at han ofte oppsøkte kulturlivet, dro i teater og opera og på konserter. Det var uventa, skriver han, at det ikke var i aristokratiet eller stormannskapet, han møtte de flotteste eller vakreste folkene, «the beauty, the strength, the genius of a nation lie in the middle class» (Vinje 1863 s. 19). Han måtte samtidig erkjenne at «i England vert likevel det aristokratiske stand halde for å vera fagrare enn jordbermen». (Vinje 1942 s. 33)

Vinje gir sport, jakt og fiske en sosial og kulturell tilknytning vi kan finne igjen i tindesportfeltet. Det var også slik at flere av de engelske tindebestigerne tok med seg lidenskapen for andre sportslige grener enn tindesport, i særlig grad laksefiske, da de, noe senere, vendte blikket mot «The Northern Playground» (Schwarzott 1998). Vinje må ha kjent godt til Alpine Club før han dro til England. I *Ferdaminni* avslører han både innsikt og trang til å raljere. Han skriver om Alpine Club i to ulike sammenhenger: fra Rondane og Romsdalen.

Alpine Club i *Ferdaminni*

Parallelt med framveksten av tindesport, vokste det fram en egen litterær sjanger; en blanding av reiseskildringer og reisehåndbøker med detaljerte beskrivelser av landskap, rutevalg og klatretekniske vanskeligheter fra foten til toppen av et fjell. Bøker, blader og artikler formidla historie slik historiefortellerne sjøl forma linjene, kroppslig underveis i fjellet, og litterært for ettertida. Et

tidlig eksempel på tindesportlitteratur fra Alpine Club er boka *Peaks, Passes and Glaciers. A Series of Excursions by Members of the Alpine Club* fra 1859, forfattet av den første presidenten, John Ball, kun to år etter stiftelsen. På systematisk vis formidlet boka britenes suksess i Alpene, fra innsida.

For Vinje er det annerledes. Han ser kulturen, for ikke å si kultusen, utenfra. Vinje fanger opp strømninger i tida og framstår som en tidlig kritiker av Alpine Club. Og i *Ferdaminni* nøyer han seg ikke med et nøkternt kritisk blikk, det refererende eller argumenterende. Han beveger seg heller inn i det dikterisk fabulerende. På den måten kan man si at Vinje i tekst formidler noe tindesporten sjøl formidler i kroppslig handling. Det er grenseoverskridende. Det er ord og bevegelser hinsides all fornuft.

Våghalser dristigere enn Tor med hammeren

Fra Rondane, i lag med en reinsdyrjeger, beskriver Vinje (1871) toppene bortover på Mellom-Ronden og Diger-Ronden som «piggar imellom på ei hakkut Egg i eit Knivsblad», og fortsetter: «Det var inkje Under, at vaare gamle Forfeder sette dei vonde Magtirne til at bu slike Heimar» (Vinje 1871 s. 66). Ronden skal visst være et listig fjell, sier jegeren. Ja, svarer Vinje, «liksom dei store gamle Kongarne [...] som smila i Dag og i Morgon taka Livet dit elder Landlyser deg» (ibid. s 67). Og folketrua ville ha det til at Tor med hammeren var den sterkeste karen i kampen mot jotnene, som før hadde tatt sete der oppe på den svikefulle kvasseeggen. Hammeren slo gnister da han slo kampestein ut i ville sprang ned stupet for å jage jotnene unna. Men om Tor var aldri så dristig og sterk, var han visst ikke like dristig som disse vågale engelskmennene i Alpeklubben, skriver Vinje etter praten med dem gamle jegeren.

Eg tyktes å sjå han Tor bort på Ronden med denne hamaren sin [...]. Der kunne det taka å rulla stein nedetter desse visst to tusen fot høge, slette fjellveggene; endå Tor våga seg visst ikkje så langt fram på bruna som desse engelskmennene av «Alpeklubben» no gjer. «Det er fæle karar til å våga seg, desse engelskmennene,» sa den gamle mannen min, «eg vilde ikkje gjeva fire Skilling for Livet mit, naar eg skulde vaaga meg so langt fram paa Glupen. (ibid. s. 67)

Engelskmennene i Alpeklubben må ha vært fra en annen verden. Hvordan kunne de våge slike livstruende karstykker til ingen nytte? «Maalarar og andre Folk, som fara etter at sjaa Vænleiken i Landskapet», skriver Vinje, «kunne være visse paa at finna nokot stort og fagert for seg, naar Folket derikring segja, at det er stygt». Vinje henter eksempler fra Rjukan, Rondane, Drivdalen, Romsdalen. «Rjukanfossen er soleides fælt stygg, segjer Tindølen, og han kan ikkje faa i Hovudet sit, at Folk fara lang Veg for at sjaa honom» (ibid. s. 68). I eksempelet han bruker fra Rondane, er det interessant at Vinje samtidig plasserer seg sjøl blant de tilreisende, «Folk i Atnedalen totte ogso, at det var rart av meg, som var so «triveleg», at eg kunde hava slik Hug til at sjaa slik styggedom som Rundarne».

Framveksten av et nytt syn på naturen kommer tydelig til uttrykk. Vinje tar rollen som fjellvandrer i møte med folkekulturen. Kanskje han òg drømmer seg opp i stupene med engelskmannens vågemot? Eller kanskje han bare leiker med tanken, og heller tar fantasiene ut i diktningen?

Uredde fjellgeiter i Romsdalen

Vinje innleder fortellingene fra Romsdalen med en skildring av hvordan han lå i robåten i Romsdalsfjorden og blei svimmel

av å sveve der ute mellom de steile stupene og den dype fjorden, mellom himmelen og avgrunnen.

Eg rodde innigjennom det innste af Raumsdalfjorden, og daa eg laag i Baaten og glodde oppetter dei haage Fjollveggir, som tidt synest at luta seg frammyvir Fjorden, daa kjende eg liksom Sjøsykje af all den Svimming. Fjorden var svart og still som ein Tjørudam, og naar eg tenkte etter, at det kunne vera likso langt nedetter mot Botnen som oppetter mot Toppen paa desse Fjollveggirne, so var det nokot underlegt at kjenne seg svivande so millom Himilen og Afgrunnen paa ein liten Baat. (Vinje 1871 s. 186)

Det er en kroppslig-sanselig skildring som samtidig også plasserer synsvinkelen hans når han oppdager geitene som står oppi fjellskortene og speiler seg i fjorden.

I *Ferdaminni* vier Vinje god plass til møtet med de fjellvante geitene i Romsdalen, langt djervere og bedre til å klyve i bratta enn noen av herrene fra Alpeklubben. Han formidler kulturelle og sosiale motsetninger i fjellheimen, for ikke å si nettopp *avgrunner*. Han endevender sosial status mellom høy og lav.

Der stod Gjeitar upp i sume Skortur og speglade Skjegget sit ned i Fjorden, og dei saago ikki ut til at vera eit enaste Grand rædde. Dei maatte kunna koma inn i den engelske «Alpekliving-Klub» allesaman og det endaa som Heidslemir. (ibid. s. 186)

Vinje merker seg særlig den stolte bukken han kaller Kvitfeld. Samtidig som han ærer bukken vanærer han engelskmennene. Vinje viser til boka fra Alpine Club fra 1859 og gjengir presist hva illustrasjonen på forsida viser. Denne boka skulle han gjerne

skjenket bukken. Ikke fordi Kvitfeld ville trenge lærdommen; heller for å vise han hvilken utsøkt fjellklatrer han var sammenliknet med britene i Alpeklubben.

Eg lokkade ein stor kvit greive Bukk ned til meg og gav honom ei Braudskive og ein liten Kurvesnabb og ein liten Tobakssnabb, og sagde, at eg gjerne vilde hava gjevit honom Boki um Alpeklubben, dersom eg hadde havt hena med meg; daa skulde han hava set, korleides Engelsmenn draga kverandre etter Reip upp i slike Skortur og yvir Afgrunnar. Paa Titelbladet stender ein Fjolltopp med gapande Rivnur i Snjoen og Engelsmenn krabba uppigjenom, ettersom dei hogga seg Trapestig. (Ibid. s. 186)

Bruk av tau og isøks hørte til tindesportens grunnleggende håndverk på denne tida. Og fra Alpine Clubs synsvinkel var klatrehåndverket minst like viktig som klatrebevegelsene. Det skulle trygge sikkerheten og det skulle følge kulturens omstendelige standarder. Gapet er stort mellom overklassens finurligheter i sporten for sportens egen del og geitenes naturgitte nådegaver for å ferdes i fjellet.

Kvitfeld på hedersplass i Alpeklubben

Engelskmennene synes langt unna naturlig storhet i fjellet i vendingene til Vinje. Ikke engang dyriske attributter ville hjulpet. Det stolte fjellet ville sendt dem nedstemt hjem med uforretta sak. Geitebukken, derimot, kunne gjøre hvem som helst i Alpeklubben rangen stridig. Etter triumf på Romsdalshorn ville bukken fått hedersplassen i Alpeklubben.

Men du Kvitfeld, sagde eg, du tarv ikki hogga deg so fram; du kunde ganga uppaa Raumsdalshornet, og Engelsmenn

er sutfulle for dei aldri kunna kliva derupp med Klør paa Hænder og Føter. Den, som kunde krabba dit, vilde sitja paa Heidsplassen i Alpeklubben fyrste Kvelden. Dit vilde du koma, Kvitfeld. (Vinje 1871 s. 186)

Vinje degraderer Alpeklubben med paralleller til fjellgeitene. Vinje bruker ellers gjerne referanser til det dyriske; litteraturkritikeren som lemen, universitetslektoren som apekatt, vekkelsespredikanten som sau (Haarberg 1985 s. 187). Vinje understreker med det at det opphøyde, om det skal kunne bli opphøyd, har sin forutsetning i motsatsen, det jordnære; det dyriske og kroppslige. Samtidig gjør Vinje den alvorstynga engelske sporten, slik vi òg har sett han kommentere det i *Britland og Britane*, til latter.

Historien om førstebestigningen av Romsdalshorn

Romsdalshorn har en egen plass i tindesportens historie i Norge (Grimeland 2004). Som vi òg skal se av teksten til Vinje var det å bestige dette fjellet tidlig sett på som et svært, nesten umulig, karstykke. I prat med den ene karen i Romsdalen hører Vinje fortellingen om en mann som skal ha vært på toppen noen år før.

«Ja, men der var ein Mann her fra Raumsdalen tie tolv Aar si-
dan, som kleiv der upp», sagde den eine Rorskarlen. «Og den
Steinen du kann sjaa paa Toppen, naar du kjem upp i Dalen,
sette han der upp». (Vinje 1871 s. 186)

Fortellingen levde videre på folkemunne også i åra som kom. Var det virkelig noen som hadde klatra til topps på Romsdalshorn? Når kan det ha skjedd og hvem kan det ha vært? Den danske

tindestigeren Carl Hall bar fortsatt med seg mange ubesvarte spørsmål da han tjue år seinere ville bestige fjellet. Etter sju forsøk lyktes det endelig Hall å nå toppen av Romsdalshorn i 1881. Han trodde bestemt det skulle bli en førstebestigning, helt til han så varden bygd opp på kanten av toppen ut mot nord (Gjelstenli 1988).

Det viste seg å være hold i myten. Nå veit vi mer om hendelsene. Hans Bjermeland og Kristen Hoel, to karer fra bygda, hadde vært i bryllupslag på gården Halså, og praten gikk løst om hvor svære de var til å klyve. De kunne klatre til topps på sjølvste «Hånnje», mente de. Det gikk ikke bedre enn at de måtte stå ved orda sine. En sommerdag 1828 sleit de to karene seg opp lia fra Romsdalen og opp bratta til toppen av fjellet, og ned igjen, etter å ha bygd opp den lille varden som møtte Carl Hall 53 år seinere (Gjelstenli 1988 s. 53). Carl Hall var en av de mest systematiske og dedikerte tindestigerne i Norge på slutten av 1800-tallet (Grimeland 2004). I dåd sto ikke de lokale karene noe tilbake for de utenlandske tindeturistene som skulle komme. De var heller langt forut for sin tid med bestigningen av Romsdalshorn i 1828. Eller kanskje de heller var en videreføring av en rotfesta gammel tradisjon for karstykker i fjellet?

Tvisyn i møte med det moderne

Den spektakulære fjellnaturen hadde opplevelsen av det sublime i seg, opplevelsen av det rystende og ville. Det sublime omfatter en tvetydighet i det moderne møte med natur – behovet for å beherske naturen, uttrykt gjennom vitenskap, kontra behovet for det estetisk-ekspressive, uttrykt i kunst (Slagstad 2018 s. 12). Den britiske sporten får samtidig sitt mest spektakulære kroppslig-kulturelle uttrykk i norske fjell, tindesport, pakket inn i Alpine Clubs gentlemannsidealer.

Vinje skriver om Alpine Club i *Dølen*, som motsats til Den Norske Turistforening. I *Ferdaminni* oppskattet han britenes vågemot i det ene øyeblikket for så å degradere klubbens posisjon og praksis i det neste. I *Britland og Britane* (1942) knytter Vinje framveksten og utøvelsen av sport, jakt og fiske til sosial klasse og britisk samfunnsliv. Vinje er røff i omtalen av Alpine Club. Han formidler en form for autoritetskritikk. Samtidig leser jeg ikke tekstene som ensidige degraderinger av Alpine Club. Det er heller uttrykk for et dobbeltsyn, Vinjes tvisyn i møte med det moderne. I det følgende vil jeg knytte dette særlig til kroppens posisjon og rolle, til britenes meritokratiske orden og til slutt karneval og ambivalens i møte med det moderne.

Den sansende kroppen

Slagstad (2008 og 2018) beskriver naturopplevelsen som kroppslig relatert. «Den romantisk-estetiske naturbetraktning», skriver Slagstad, «ble innfridd ved en aktiv kroppslig og sanselig tilstedeværelse i fjellet, ved det å 'være i bevegelse' og at 'kroppsbewegelsen' var en forutsetning for å se naturen» (Slagstad 2008 s. 738). Slagstad differensierer mellom motivene instrumentell beherskelse og ekspressiv opplevelse i henholdsvis tindesport og fjellvandring. På tross av det opplagte behovet for å beherske kroppen og omgivelsene i tindesport, utelukker likevel ikke det estetisk-ekspressive meningsdimensjoner. Med utgangspunkt i *det estetiske* som kroppslig i seg sjøl av aisthétikos, gr. «evne til å sanse» (De Caprona 2013 s. 594), kan vi heller forstå det estetiske, nærværet av den sansende kroppen, som overskridende de ulike praksisene.

Vesaas (2001) framstiller Vinje som en «tankens hærmann». I sammenheng med framveksten av friluftsliv framstår Vinje som en vandringsmann, en «hærmann» ikke bare for tanken, men for

det vi kan forstå som et naturnært og genuint kroppslig-kulturelt uttrykk, vandringsfriluftslivet. Vinje var en fjellvandringens hærman, en tenksom fjellvandringens hærman. Med utgangspunkt i Alpine Club i tekstene til Vinje, har det kroppslige klare, om enn ulike, posisjoner. Han skildrer sanselige opplevelser og tilstander, som i robåten på Romsdalsfjorden, samtidig som han degraderer det kulturelt opphøyde til motsatsens ytterpunkter i det kroppslige og dyriske. Vinje berører, overskrider og tidvis endevender skillelinjer mellom det folkelige og det borgerlige, mellom høy og lav i samfunnet, mellom det journalistisk-sosiologisk refererende, det poetisk beskrivende og det dikterisk fabulerende, og mellom å skrive fram tankens kraft og kroppens sanselighet.

Vinje rister i Alpine Clubs meritokratiske orden

Vinje undrer seg over den posisjonen sport, jakt og reiser generelt hadde som sjøve kjernen i britenes samfunnsorden og sjøforståelse, nasjonalt så vel som sosialt og kulturelt.

Det var i utgangspunktet vitenskapelige undersøkelser som danna grunnlaget for engelskmennenes første tindeferder i Alpene. Med stiftelsen av Alpine Club skulle den sportslige tilnærmingen i stadig større grad overta. Imperiets våghalser tok britisk *sportsånd* fra flatlandet til de vertikale utpostene. Den sportslig-imperialistiske tilnærmingen som kom til uttrykk i britenes inntog i Alpene og andre fjellområder hadde et annet utgangspunkt enn fjellvandringen i Norge. I Norge var vitenskap, kunst og kroppslige praksiser knytta til å bygge en hjemmekjær nasjonal bevissthet – også med turistforeningen som bidrag til å «lære Landet at kjenna» (Djupedal 1971 s. 215), mens britenes utgangspunkt var utferdstrang for å bygge imperiet.

Johnsen (1991) peker på at en engelsk orientert modell for oppbyggingen av turistforeningen, på tross av Vinjes skjemt med

Alpine Club noen år før, likevel ikke skal ha vært helt fremmed for Vinje-kretsen (Johnsen 1991 s. 34). Turistforeningen inntok også en dobbeltrolle, med hensyn til både vandring og klatring. Med en tydelig satsing på fjellsport i årene etter stiftelsen distanserte ikke turistforeningen seg fra tindesporten slik Heftye hadde proklamert, snarere tvert imot. Ideen bak Den Norske Turistforening var i utgangspunktet likevel en helt annen enn ideen bak Alpine Club (ibid. sst.). DNT skulle være åpen og demokratisk, Alpine Club var lukket og meritokratisk. Når Vinje rører ved forståelsen av en «gentleman» og endevender verdihierarkiene i fjellet til ytterpunktene, rister han samtidig i hele grunnlaget for Alpine Clubs meritokratiske orden.

Alpine Club på retta og vrangen i tekstene til Vinje

Vinje går til ytterpunktene. Han kan ikke unnlate å kalle på latteren, samtidig som latteren også rammer han sjøl. Vi kan tolke Vinje som ironisk når han skriver om Alpine Club. Han gjør Alpeklubben til latter. Men latteren og det dyriske, tydelig uttrykt i Vinjes behandling av Alpine Club i møte med fjellgeitene i Romsdalen, har gjenklang i folkehumoren. Vinje rakker ikke ensidig ned på Alpine Club, han etterlater heller en fornemmelse av ambivalens i møte med engelskmennene. Humoren degraderer samtidig som den gjenoppliver og fornyer. Ironi kan oppfattes som ensidig spott, men Vinjes *tvisyn* er ikke ensidig spott. Latteren er befriende, «skitten som kastes gjør tjeneste som nærende gjødsel» (Haarberg 1985 s. 187).

Haarberg knytter tvetydighet og en ambivalent virkelighetsoppfatning til Vinjes *tvisyn*. Kjelen (2001) knytter Vinjes *tvisyn* til møte hans med det moderne. Vinje beskriver sjøl tanken om *tvisynet* i *Ferdaminni*:

[S]jaa kver Ting liksom med ei Dubbelsyn; me sjaa med eit Augnekast liksom retta og Vraga paa Livsens Vev, soleides at me lettare kunna liksom graata med det eine Augat og læ med det andre. Det er ogsaa denne Dubbelsyn som mange af vaare betre Fjølfolk hava so merkjelegt af Naturen ... I Hovudstaden ... der maa ogso denne Tvisyn verda meir skjerpt sjølv i Folk, som af Naturen ikki hava stor Givnad til det. (Haarberg 1985 s. 113)

Med tvisynet innfører Vinje en dobbelthet i dobbel forstand. Det handler om mer enn å se samme sak fra to forskjellige synsvinkler. Vinje innfører en dobbelthet i saken, eller objektet, og samtidig en dobbelthet hos betrakteren sjøl, både i evnen til å se og i reaksjonen på det man ser (ibid. s. 115).

Haarberg peker på at Vinjes prosa kan knyttes til karnevalismen i litteraturen. Han framhever noen sentrale holdepunkter for dette hos Vinje. Vinje gir det komiske vidt spillerom. Han har ingen reservasjoner mot å henvise til samfunnets bunnsjikt. Satiren kretser om «de ytterste posisjoner» (ibid. s. 192). Karnevalteorien framhever at en kultur ebber ut om den isoleres og at vekst i kulturen skjer i grenseoppgangene mot andre kulturer, i møter, konfrontasjoner og grenseoverskridelser. Autoriteter blir detronisert og latteren er et befriende uttrykk. I karnevalet er det kroppslige noe positivt. Kroppen og det jordiske går fra lavstatus til posisjon som åndelig og høyverdig.

Vinje overskrider skillene mellom det biografiske jeg-et og den iscenesatte figuren Dølen, slik Alpine Club på sin side framstår som en overklassens iscenesettelse av seg sjøl. Samtidig som dette gir grunnlag for å forstå de respektive rollene som hverandres motsatte ytterpunkter, vil det ene ytterpunktet kun gi mening med utgangspunkt i det andre. Tvetydigheten omfatter ambivalens, og ambivalensens motpoler utelukker ikke hverandre. Snarere

vert imot, de beror på hverandre (Haarberg 1985). I ett tilfelle kan Vinje gi engelskmennenes vågemot guddommelige dimensjoner: De overgår guden Tor. I neste omgang kan han velte om på det og plassere den stolte geitebukken øverst i alpeklatrernes rang. «Kvitfeld» kunne klyve til topps der engelskmannen måtte gjøre vendereis. Bukken kunne bli æresmedlem i Alpeklubben.

Alpine Club rommet i seg sjøl ambivalensens motpoler. Fin-kulturens leveregel «The leader neves falls», hadde sin forutsettende motpol i det vulgære – det ukontrollerte fallet. Turistforeningen avgrensa på sin side ytterpunktene i sitt virkefelt fra liv/død til nytte/nytte, frisk i fjellet/syk i byen, kjent/fremmed i eget land. Ulykken på Matterhorn i 1865 var en rystende presisering. De engelske alpeklatrernes grenseløse vågemot i livet bar potensielt med seg det motsatte ytterpunktet. Leiken hadde sin gjensidig forutsettende motpol i alvoret.

Vinje virket og vandret i en brytningstid. I tekstinnslagene om Alpine Club berører Vinje sjøl brytninger mellom kroppslige praksiser, sosiale og kulturelle tradisjoner og posisjoner, idéer, naturforståelser, myter, fabler og folkefortellinger. Vinje synes på flere vis å ha vært et bindeledd, eller «overgangsfigur» slik Vesaas (2001) skriver, mellom folkelige naturnære kulturer og borgerskapets vandringer i fjellheimen, mellom natur-liv og folkefortellinger fra langt tilbake og den nye kroppslig-kulturelle konstruksjonen fri-lufts-liv.

Snarere enn å formidle fjell- og friluftsliv som et entydig fenomen, bidrar Vinje i tekstinnslagene om Alpine Club til å forstå framveksten av friluftsliv i Norge som fylt av både flertydighet, tvetydighet og ambivalens.

Noter

- 1 I denne delen av kapittelet har jeg valgt å veksle mellom å sitere Vinje noe på norsk og noe på engelsk. Dette med utgangspunkt i at Vinje skreiv på både engelsk og norsk fra englandsoppholdet og at de ulike språkene i seg sjøl er et uttrykk for tematikken i denne artikkelen, møter og brytninger mellom ulike forståelsesgrunnlag og meningsdimensjoner. Vinje skriver ikke direkte om Alpine Club i de 16 brevene fra England hjem til Johan Sebastian Welhaven ved Universitetet i Christiania, samla i boka *A Norseman's Views of Britain and the British* (1863), oversatt *Bretland og Britarne* (1873) / *Britland og Britane* (1942), men han skriver om det kulturelle grunnlaget for framveksten av britisk sport.

Litteratur

- Berner, H. (1872). *Brudstykker af Aasmund Olavsson Vinjes Saga*. Dagbladet. 9. januar 1872. Tilgjengelig fra: <https://www.nb.no/items/e041ee6dc7073699e63bf45e5d3d850a?page=1&search-Text=>.
- Bonnington, C. (1992). *The Climbers. History of Mountaineering*. London: BBC books Hodder & Stoughton.
- Djupedal, R. (utg.). (1971). *Aasmund Olavsson Vinje. Dølen. Eit Vikublad*. (Bd. II). Oslo: Noregs Boklag.
- Gjelstenli, I. (1988). *Arne Randers Heen*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Grimeland, G. (2004). *En historie om klatring i Norge 1900–2000*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Horgen, A. (2016). «Respons på fare i naturen, holdninger til sikkerhet i friluftslivet – et historisk perspektiv med utgangspunkt i norsk fjellsport». I: Horgen, A. mfl. (red.).

- Ute! Friluftsliv – pedagogiske, historiske og sosiologiske perspektiver.*
Bergen: Fagbokforlaget.
- Haarberg, J. (1985). *Vinje på Vringen. Momenter til revurdering av en nasjonal klassiker.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Ibsen, H. (1999) *Samlede verker I–XXI, Hundreårsutgaven.* (Bd. XIV). Gyldendal Norsk Forlag AS, 1999. Tilgjengelig fra: http://www.adrenaline.no/vandre/2002/dikt/ibsen_paa_vidderne.htm.
- Johnsen, B. (1991). *Jotunheimens Stortopper. En bok om folk og fjell gjennom tidene.* Oslo: Norsk Tindeklub.
- Kjelen, H. A. (2001). *Antikken og det moderne i A. O. Vinjes forfatterskap.* Hovudfagsoppgåve. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Sars, J. E. (1912). *Samlede værker fjerde bind. Portrætter og Essays.* Kristiania og København: Gyldendalske boghandel / Nordisk Forlag.
- Schwarzott, J. (1998). *William Cecil Slingsby. NORGE, DEN NORDLIGE ARENA. Skisser fra tindebestigninger og oppdagerferder i norsk natur mellom 1872 og 1921.* Oslo: Grøndahl Dreyer
- Slagstad, R. (2008). *(Sporten). En idéhistorisk studie.* Oslo: Pax Forlag A/S.
- Slagstad, R. (2018). *Da fjellene ble dannet.* Oslo: Dreyer Forlag.
- Stegane, I. (2009). Aasmund Olavsson Vinje, i *Norsk biografisk leksikon* Tilgjengelig fra: https://nbl.snl.no/Aasmund_Olavsson_Vinje (Hentet 21.02.2020).
- Tønsberg, H. (1914). «Norsk tindesport – dens utvikling». I: *Norsk Fjeldsport* (1914). Kristiania: Steenske bogtrykkeri og forlag.
- Vesaas, O. (2001). *A. O. Vinje. Ein tankens hærman.* Oslo: Cappelen.
- Vinje, A.O. (1863). *A Norseman's Views of Britain and the British.* Tilgjengelig fra: <https://archive.org/details/anorsemansviewso1vinjgoog/page/n8/mode/2up>.

Vinje, A.O. (1867). *Blandkorn*. Christiania: H. C. Larsen. Tilgjengelig fra: <https://www.nb.no/nbsok/nb/484852c77ea085co4e9a-f7e9be30dc91?index=1#233>.

Vinje, A.O. (1871). *Ferdaminni fraa Sumaren 1860*. Tilgjengelig fra: <https://www.bokselskap.no/wp-content/themes/bokselskap2/tekster/pdf/ferdaminni.pdf>.

Vinje, A.O. (1942). *Britland og Britane*. Oslo: Blix forlag.

Vinje, A.O. (1962). *Ferdaminne frå sommaren 1860*. Oslo: Det norske samlaget.